

СТАНЕВА, А. - " НАСЛЕДЯВАНЕ НА НЕИМУЩЕСТВЕНИ ПРАВА "

Обикновено наследството се определя като съвкупност от прехвърлими имуществени права и задължения, които наследодателят е притежавал към момента на своята смърт.

Същевременно обаче не може да се отрече фактът, че някои неимуществени или поне не чисто имуществени права с комплексен характер също преминават по пътя на наследяването след смъртта на техния титуляр. Касае се главно за авторските и за членствените права, които ще бъдат разгледани в следващите редове.

I. Наследяване на авторското право

Възможност за наследяване на авторското право се предвиждаше в отменения Закон за авторското право (чл. 18, ал. 4), предвижда се и в чл. 17, 32 и 33 от действащия Закон за авторското право и сродните му права (ЗАПСП).

Според отм. ЗАП съвкупността от неимуществени права на автора, посочени в чл. 4, наред с правото на възнаграждение, се наследяваше. Строго лично, непрехвърлимо и следователно - ненаследимо, бе правото на авторско име (чл. 3, ал. 1).

Действащият ЗАПСП, в стремежа си да прецизира елементите на авторското право и тези от тях, които са годни да бъдат прехвърляни и наследявани, струва ми се не е довел до изясняване, а напротив - до усложняване на проблема. В чл. 16 се предвижда, че само неимуществените права по т. т. 2 и 4 на чл. 15, ал. 1 са неотчуждими. Това са: правото на автора да иска признаване на авторство върху произведението и правото му да иска името или псевдонима му да бъдат обозначавани при всяко използване на произведението. Същевременно в следващия чл. 17 е посочено, че всички неимуществени права по чл. 15, ал. 1, с изключение на тези по т. т. 6 и 8, се упражняват от наследниците на автора след неговата смърт. (Правата по т. т. 6 и 8 са свързани с възможността да се изменя произведението или да се спира използването му поради промени в убежденията на автора.)

Веднага възниква въпросът дали и неотчуждимите права по т. т. 2 и 4, посочени по-горе, също са годни да бъдат упражнявани от наследниците след смъртта на автора. Като че ли отговорът следва да бъде положителен. Всъщност неслучайна изглежда разликата между отчуждаване на неимуществените права, което следва да включва и наследяването им, и упражняване на тези права след смъртта на автора. В чл. 17 се има предвид не прехвърлянето на самите права, а предоставянето на наследниците на възможност да ги упражняват "от името на автора". В такъв смисъл няма да е недопустимо наследникът да иска признаване на авторство или обозначаване на името или псевдонима, тъй като се касае за името на автора-наследодател, а не за това на наследника. Разумно е наследникът да може да защити правото на авторско име на своя наследодател. В действителност, едва ли и

при действието на отм. ЗАП тази възможност е била поставяна под съмнение, макар че не е била предвидена изрично.

Проблематично е тълкуването и на обратното съотношение между разпоредбите на чл. 16 и 17. Възможно ли е правата по т. т. 6 и 8, които не могат да се упражняват от наследниците след смъртта на автора, да бъдат отчуждавани. От чл. 16 следва, че неотчуждими са само правата по т. т. 2 и 4. Следователно тези по т. т. 6 и 8 могат да се прехвърлят. Теоретически възможно, макар и малко вероятно, е авторът сам да отстъпи правото си по т. 6 другиму. Що се отнася до спиране на използването на произведението поради промяна в убежденията на автора, очевидно е, че само последният лично може да направи тази преценка. Разбира се, отново в сферата на абстрактните предположения, не е изключено при вече осъществила се промяна в разбиранията на автора, той да възложи другиму да спре използването. Но това няма да е по същество прехвърляне на правото по т. 8, тъй като неговата есенция е във възможността за лична преценка на убежденията и на необходимостта от спиране на използването. Въз основа на буквата на чл. 16 и изложените разсъждения, би могло да се приеме, че правата по т. т. 6 и 8 са прехвърлими от автора приживе, но в описания по-горе ограничен смисъл. Що се отнася до прехвърлянето им по пътя на наследяването, то очевидно няма да е възможно. Това следва от обстоятелството, че не би могла да се осъществи конкретната, непосредствена, лична преценка на автора, а също и *per argumentum a fortiori* от чл. 17: Щом не е допустимо по-малкото - да се упражняват тези права от наследниците, не е допустимо и по-голямото - придобиването им в пълен обем, т. е. наследяването им (колкото и условна да е тази разлика в случая).

Допълнително се усложнява картината, когато към тълкуването на чл. 16 и 17 добавим чл. 32 от ЗАПСП, който, без да разграничава отделните елементи на правото, предвижда, че след смъртта на автора "авторското право преминава върху неговите наследници". Остава въпросът кои съставни части на авторското право могат да бъдат наследявани. Няма съмнение относно имуществените авторски права, изброени в чл. чл. 18-22. Що се отнася до неимуществените, отново се налага да се върнем към ограниченията по чл. 16 и 17. На базата на казаното по-горе би следвало да приемем, че по наследство преминават неимуществените права на автора по чл. 15, ал. 1, с изключение на тези по т. т. 2, 4, 6 и 8.

Дотук, макар и разпоредбите на ЗАПСП да са формулирани по различен начин в сравнение с тези по отменения ЗАП, едва ли може да се открие нещо съществено ново относно наследяването на авторското право. Новото е в кръга на лицата, които имат право на наследяване. При проследяване на промените в законодателната уредба на въпроса се забелязва едно постепенно, макар и не съвсем последователно, разширяване на този кръг. Според първоначалния текст на чл. 18 от ЗАП (1952 г.), право на наследяване са имали само съпругът на автора - пожизнено, и ненавършилите му пълнолетие деца. С изменението на закона от 1955 г. авторското право преминава върху всички наследници по закон но то е пожизнено само за съпруга и родителите, а за останалите - докато не са навършили

пълнолетие или са нетрудоспособни. Текстът на чл. 18, ал. 4 от ЗАП (изм. 1972 г.) дава наследствени права на низходящите, родителите и съпруга, но без оглед на тяхната възраст и трудоспособност. Сега, при действието на чл. 33 от ЗАПСП, са отпаднали всички специални ограничения и авторското право може да бъде наследено от всички наследници по завещание и по закон, съгласно общите правила на Закона за наследството.

При всички изменения на ЗАП до приемане на новия закон се считаше, че авторското право може да бъде наследявано само еднократно, т. е. след смъртта на наследника, макар и срокът за закрила на авторското право да не е изтекъл, то не се наследява от неговите собствени наследници, а преминава върху държавата. Това бе особено ясно и изрично изразено в чл. 18, ал. 2 ЗАП (ред. от 1955 г.), гласящ: "При смърт на наследник наследените от него авторски права се прекратяват". С изменението на чл. 18 ЗАП от 1972 г. този текст отпадна, но разбирането за еднократност на наследяването не се промени. То се извеждаше по тълкувателен път от разпоредбата на чл. 18, ал. 4. изр. 2, предвиждаща, че "ако авторът няма такива наследници (низходящи, родители или съпруг - б. а.) или тези наследници починали преди изтичане на срока по ал. 1, авторското право преминава върху държавата.

В интересуващата ни насока разпоредбата на чл. 33 от новия ЗАПСП почти не се отличава от предходната. Тя гласи: "Ако авторът няма наследници или наследниците починали преди изтичане на срока на времетраене, авторското право преминава върху държавата..." Въпреки това се поддържа, че еднократността при наследяването на авторското право вече е отпаднала. Струва ми се, че основателността на това твърдение би могла да се оспорва. И в двата случая се говори за смърт на наследниците преди да е изтекъл срокът на закрила на авторското право. Ако се приеме, че при сега действащия закон е възможно да има последващо наследяване, това означава разпоредбата на чл. 33 да се изтълкува в смисъл, че трябва да са починали всички потенциални наследници по закон или завещание, за да премине авторското право към държавата. Но ако е така, едва ли е било нужно това да бъде споменавано, тъй като същият резултат би настъпил при приложение на общите правила на Закона за наследството, към които препраща чл. 32, ал. 1. Освен това, ако целта на чл. 33 е била да промени възприетия досега принцип на еднократност на наследяването на авторското право, не е било уместно почти буквално да се възпроизведе текстът на отм. чл. 18, ал. 4 ЗАП.

II. Наследяване на членствени права

Говорейки за членствени права, тук ще обозначаваме правото на членство в кооперация и участието в търговски дружества.

Правото на членство, също като авторското право, е комплексно и съдържа имуществени и неимуществени елементи. Наследяването на имуществените не буди съмнения. Неимущественото право на участие в управлението е това, което поражда затруднения при наследяването.

Интересно е обаче, че в законодателството ни трудно може да се открие

един подход - в полза или против наследяването. В двете крайности стоят като че ли разпоредбите на Закона за кооперациите (ЗК) "чл. 14, ал. 1, т. 4 и чл. 16, ал. 1, и тези на Търговския закон относно акционерното дружество (чл. 185). Според ЗК смъртта на кооператора води до прекратяване на членството, като на наследниците се изплаща дяловата вноска на наследодателя. Не е предвидена никаква възможност за встъпване на наследниците в членствените му права. Обратно, акцията, според чл. 185 от ТЗ, е свободно прехвърляема (освен ако друго не е предвидено в устава), а това означава, че въз основа на сделка или по пътя на наследяването заедно с акцията се прехвърлят и всички материализирани в нея права - имуществени и неимуществени (чл. 181, ал. 1 ТЗ).

Защо в единия случай се допуска наследяването на неимущественото право на участие в управлението, а в другия - не? Този въпрос, струва ми се, е свързан с един друг - защо по принцип не се наследяват неимуществените права и задължения? Отговорът като че ли се разбира от само себе си - неимуществените права са строго лични и затова съществуват, само докато съществува титулярът им; неговата смърт води до тяхното прекратяване. Обратното по начало важи за имуществените права и задължения. Законодателството обаче съдържа изключения и от двете основни положения: има имуществени права, които са непрехвърлими и следователно не влизат в наследството, защото са *intuitu personae*; има и неимуществени права, които са прехвърлими. И обяснението за тяхната прехвърлимост е в това, че те не са създадени с оглед личността на носителя им, т. е. не всяко неимуществено право е лично право.

Ако стъпим на тази позиция, можем да си обясним защо в едни случаи членственото право е прехвърлимо, а в други - не. Законът просто в едни хипотези държи на личността на титуляра с оглед естеството на юридическото лице и неговите функции, а в други - не се интересува от носителя на правото. Ето защо проблемът за наследимостта на членственото право ще стои само при кооперациите, персоналните търговски дружества и дружеството с ограничена отговорност. За дружествата на капитала, където личността на участниците е без значение, наследимостта не може да се поставя под съмнение.

Въз основа на изложеното, в следващите редове ще разгледаме възможността за наследяване при - условно казано - "персоналните юридически лица".

Вече бе споменато, че по силата на чл. 14 и 15 от ЗК наследяването на членството в кооперация не е допустимо.

Изключение като че ли е предвидено за жилищностроителните кооперации (чл. 23 от ЗЖСК). Тук очевидно имущественият елемент, свързан с целта на кооперацията - набавяне на жилище, е надделял над личния и е предвидено преминаване на членствените права и задължения на починалия кооператор към определени лица: членове на семейството му, низходящи или възходящи от първа степен. Сходно по същество е положението при събирателното дружество. Поначало със смъртта на един съдружник дружеството се прекратява (чл. 93, т. 4

ТЗ). Но ако е уговорено друго, в дружеството могат да встъпят изявилите желание негови наследници (чл. 97, ал. 1 ТЗ).

Дали правното явление, очертано в чл. 23 от ЗЖСК и чл. 97, ал. 1 от ТЗ, представлява наследяване на членственото право?

Положителният отговор означава, че ако един наследник приеме наследството на починалия кооператор (съдружник), той автоматично заема мястото на наследодателя си. Това виждане се е възприемало при действието на отм. ТЗ (чл. 10, ал. 1, т. 7), като е била критикувана липсата на възможност за наследника да приеме наследството, без по необходимост да бъде принуден да придобие и членствените права и задължения. Наистина, като се има предвид чл. 54, ал. 1 от ЗН, според който частичното приемане или отказ от наследство са нищожни, ако членството наистина се наследява, то наследникът е изправен пред една твърде ограничителна алтернатива - той или приема наследството и заедно с това става съдружник (кооператор), или се отказва от наследството като цяло.

Действащата уредба обаче като че ли не звучи така императивно. Чл. 23 ЗЖСК говори за "отказ от членуване"; чл. 97, ал. 2 ТЗ предвижда възможността "наследниците да не желаят да станат съдружници". При това и в двата случая наследникът има право на вземане на равностойността на дела на наследодателя, което означава, че той не е изгубил качеството си на наследник. Изводът е, че отказът от членуване не е равнозначен на отказ от наследство; а това означава, че правото на членство не е елемент от наследството.

Какво при това положение представлява възможността, уредена в чл. 23 ЗЖСК и чл. 97, ал. 1 ТЗ? Касае се за субективно право на наследника да поеме членствените права и задължения на наследодателя. Като всяко субективно право, по преценка на титуляра му то може да бъде, а може и да не бъде упражнено. Това право възниква първично за наследника при определени предпоставки, без преди това да е принадлежало на наследодателя. Касае се, според мен, за своеобразно преобразуващо право, възникващо по повод смъртта на едно лице.

Сходно е положението при дружеството с ограничена отговорност, макар че правната уредба е още по-лаконична. Чл. 129 ТЗ предвижда, че дружествения дял може да се прехвърля и наследява. Мисля, че и тук наследяването на дела, като право на вземане, не е равнозначно на придобиване на членство в дружеството. Не случайно законът говори за наследяване на дружествения дял, а не за наследяване на членството.

Общ въпрос, който стои във всички разгледани дотук хипотези, е дали останалите членове (съдружници) могат да откажат на изявилите желание наследник да встъпи в юридическото лице на мястото на своя наследодател. След като се касае за персонални юридически лица, логично е да може да се подбира членският състав. Същевременно обаче още в дружествения договор учредителите предварително са се отказали от правото си на подбор и са се съгласили да приемат който и да е наследник на починал съдружник, стига той да отговаря на определени в договора или в закона условия. При това положение решаваща е волята на

наследника. Затова по-горе бе споменато, че неговото право е преобразуващо.

Изводът от казаното е, че наследяване на членството е налице само при същинските капиталови дружества.

В заключение, макар и малко отклоняйки се от темата, бих казала, че въпреки утвърдените традиции в теорията, основани на законовата уредба, наследството включва всички прехвърлими имуществени и неимуществени права и задължения на наследодателя, като акцентът се поставя върху прехвърлимостта им, върху независимостта им от личността на притежателя.